

SELÇUKLU TARİHİ MESELELERİNE TOPLU BİR BAKIŞ

Prof. Dr. İBRAHİM KAFESOĞLU

Osman Turan tarafından *Selçuklular hakkında yeni bir neşir münasebetiyle: İ. Kafesoğlu'nun Selçuklular makalesi* adı ile yayınlanan ve gerek hakkımızdaki garip hükümleri, gerek ilmî seviyesi itibarıyla pek dikkate şayan olan makale (*Belleten*, Ekim, 1965, XXIX, 116, s. 639 - 660)'ye karşılık vermek mecburiyetinde kaldık. Cevap mahiyetindeki bu yazımızın, şahsımızı haksız ve yakışsız ithamlardan vikaye etmesinden sarf-ı nazar, Selçuklular mevzuunda birçok gerçekleri meydana çıkarmak suretiyle Türk tarihinin bu son derecede ehemmiyetli safhasının, anakaynakları ve umumi literatürü yakından tanımayan, tarihî meselelere pek nüfuz edemeyen bazı tarihçilerin elinde âdeta hüviyet değiştirme talihsizliğinden kurtarmak hususunda ileri bir adım teşkil edeceğini ümid ediyoruz.

O. Turan'ın tarih bahisleri ile, bizi hedef tutan şahsî mütalealarını birbiri içinde zikrederek karmakarışık duruma soktuğu makalesini üç ana bölümde toplamak mümkündür :

- I — İslâm Ansiklopedisi ile olan dâva¹,
- II — Selçuklu tarihi hakkında umumî ve peşin hükümler,
- III — Makalemize "aktarıldığı" zannedilen kısımlar.

I — O. Turan'ın, Selçuklular maddesini hazırlayıp Ansiklopediye gönderdikten sonra çıkan ihtilâfın² izalesine çalışıldığı zamana atfen, "Ansiklopedi Müdürü, maddenin artık Kafesoğlu tarafından kısa olarak kaleme alınacağını, fakat zaman darlığı dolayısıyla eserimden faydalanmasına müsâade etmemi teklif ediyordu" (*s. 641, str. 8 vd.*) demesi sağduyunun kabul edemeyeceği bir iddia olduğu gibi, "bu teklif garip olmakla beraber, kendi fikirlerime ve hukukuma saygı göstermesi şartıyla muvafakat edeceğim" (*aynı. yr. str. 10 vd.*) şeklindeki ifadesi de aynı derecede sakat ve ciddiyetle alâkasız bir fikir mahsulü olmak lâzım gelir. Bilâhare makale müsveddeleri kendisine iâde edildiği için, zaruret karşısında ve kısa zamanda tara-

¹ İslâm Ansiklopedisindeki "*Selçuklular*" maddesi ile ilgili olarak O. Turan'ın iddialarını Ansiklopedi Murahhas Müdürü sayın Prof. A. Ateş'in lâyıku veçhile cevaplandırdığından (bk. A. Ateş, *Açıklama, Osman Turan'ın yazısı münasebetiyle*, *Belleten*, sayı 119, s. 65-72) emin olmakla beraber, şahsıma taallük eden bir - iki noktayı daha da açıklamaya lüzum görmekteyim.

² Bütün mes'uliyetin O. Turan'a râci olduğu tesbit edilen bu ihtilâfın çıkışı ve gelişmesini ortaya koyan vesikalar, bu arada O. Turan'ın Milli Eğitim Bakanına şikâyeti üzerine tahkikata memur edilen Bakanlık Teftiş Kurulu Başkanına sunduğumuz müdafaaların suretleri, Ansiklopedi bürosunda mahfuzdur.

fımızdan yazılan Selçuklular maddesinin yarısı (siyasî tarih kısmı) Ansiklopedinin 104. fasikülünde intişar ettiği zaman O. Turan'ın, madde mutlaka kendi müsveddelerinden intihal edilmiştir zannı ile Ansiklopedi idaresine, noter vasıtasıyla çektiği protestoya verdiği cevabı da “Kafesoğlu resmî cevabında yumuşak ve uysal bir müdafaa ile suçunu itiraftan kaçınıyor...” (s. 642, str. 21 vd., s. 656, str. 19) gibi hakikaten izahı müşkül bir mânada tefsir etmesi³ ve daha ileri giderek “Kafesoğlu Ansiklopedi bürosunda Selçuklular maddesini benimle birlikte yazmak istediğini söyledi ve teklifin bana ısmarlanması hususunu tahkik için de dosyayı getirtti” (s. 657, str. 4 vd.) tarzında beyanda bulunması da akıl durdurucu bir “yanılma” (tâbir onundur) şaheseri vasfındadır. Böylece O. Turan, maddenin kendisine verilme suretiyle bizim ‘Selçuklular’ı yazmak fırsatını kaybettiğimiz ithamı ile ortaya çıkmaktadır ki, bunu da muhakeme zafiyetinin diğer bir delili saymakta hatâ yoktur. Çünkü, Tahrir Heyeti üyesi olarak Ansiklopedide her an arzu ettiğimiz maddeyi yazmak imkânına sahip bulunduğumuz, O. Turan dahil, kimsenin reddedemeyeceği bir husustur. Tahrir Heyetindeki bazı üyelerin direnmelerine rağmen maddenin, bizzat bizim ısrarımızla, O. Turan’a havale edilmesinde, kendisi ile dostluk hukukunun mevcut olduğunu zannettiğimiz bu arkadaşın bahis mevzuu tarihlerde içinde bulunduğu maddî-mânevî gayr-i müsait şartlar başlıca rol oynamıştı. Sayın Prof. A. Ateş’in yukarıda zikredilen yazısındaki “Osman Turan maddenin kendisine verilmesinin sebebinin vicdanının derinliklerinde bulmalı idi” cümlesi de buna delâlet eder⁴. Tabiatıyla, o zaman O. Turan’a karşı duyulan bu sempatiye, onun, Selçuklular maddesini milletler-arası ilmi itibara sahip İslâm Ansiklopedisi’ne uygun bir seviyede yazabileceği düşüncesi de inzımam etmişti. Fakat bu arkadaş, sonraki beklenmeyen tutumlarıyla “eski dostluk hukuku’nu” soysuzlaştırdığı gibi, kendi ifadesi ile (s. 641, str. 22 vd.) kitabının Selçuklular maddesine esas teşkil eden kısmı (bk. *Selçuklular tarihi ve Türk - İslâm medeniyeti*, s. 27 - 216) da onun Ansiklopedi’nin ilmi ciddiyeti ile mütenasip bir makale yazamayacağını ortaya koydu. Bu itibarla biz, mâhiyetine vâkıf olmadığımız müsveddelerinin iade edilmesinden dolayı, bilâhare, memnunluk duyduğumuzu itiraf etmeliyiz. Kendi beyanından da anlaşıldığına göre aslında 216 sahife iken sonraları ilâvelerle 400 sahifelik bir kitap hacmini kazanan *Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti* adlı eserin Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü’nde yayınlanmasının mâcerası da ayırdır ve belirtmek yerinde olur ki, hakkımızdaki düşünce ve niyetlerini uzun müddet gizlemeğe muvaffak olmuş olan O. Turan adı geçen Enstitüde de, bu kitabı vasıtasıyla, tarafımızdan himaye edilmiştir⁵.

³ Halbuki biz bu cevabı Ansiklopedi Murahhas Müdürlüğü’ne hitaben kaleme almıştık.

⁴ A. Ateş, *Açıklama...* s. 70

⁵ Ben ve Prof. A. Ateş bu Enstitünün İlim Kurulu üyeleriyiz. Basılması hususunda usulen bizim tetkikimize verilmesi gereken bu kitabın mevzu ile uzaktan alâkalı diğer iki arkadaşta havale edilmesine ve onların pek kısa raporlarına karşı hiç bir itiraz da bulunmamıştık. Ancak, çok sonraları, tabî işi indekse geldiği sırada, eserin muhteviyatına vukuf peyda edince, baskıyı durdurarak, ilmi tenkidlerimizi hâvi raporlarımızı sunduk, böylece ilerisi için herhangi bir mes’uliyet kabul edemeyeceğimizi arz ederek, üzerimize düşen vazifeyi yerine getirdik.

II — O. Turan'ın Selçuklu tarihi hakkındaki umumî ve peşin hükümlerine gelince, belki çeyrek asırdan beri yerli ve yabancı bir çok ilim adamının titizlikle işlemekte olduğu Selçuklu mevzuu ile kendisinin alâka derecesini göstermek bakımından şu cümleleri dikkate değer : "Selçuklular hakkında yapılmış araştırmalar henüz pek az ve kifayetsiz bir safhada bulunduğu için bu büyük devir lâıykı ile anlaşılammış, karanlıklardan kurtulamamıştır.... Bu tarihin karanlıklar içinde kalmasının bir sebebi tetkiklerin kifayetsizliği ise, diğer bir sebebi de onun tetkik ve ihata zorluğudur" (s. 639, str. 1 vd.), "Devrin ehemmiyeti... Selçuklulara dair tetkiklerin henüz başlangıç halinde bulunması.." (s. 640, str. 9 vd.) v.b.

İşte O. Turan'ın Selçuklulara dâir kaynaklarda her gördüğü şeyi kendinin keşfettiği bir metâ sayması bu, hakikatla alâkasız, düşüncesinin mahsulüdür. Bundan dolayıdır ki, aşağıda görüleceği üzere, bütün yazdıklarını yeni fikir, orijinal görüş, ilk defa aydınlatma, Selçuklu tarihinde yol gösterici olma zannı ve sevinci içinde takdim eden O. Turan, bizim de makalemizde Selçuklu tarihinin hemen bütün meselelerini açıklamamız karşısında hayrete düşmüş ve "bir türlü hazmedemediği" (tâbir onundur) bu durumu, kendi müsveddelerinin bir müddet Ansiklopedi bürosunda kalması sebebiyle, benim Ansiklopedi Murahhas Müdürü ile gizlice anlaşabileceğimi de hesaba katarak (s. 642, str. 27, s. 643, str. 13, s. 656, str. 18) kolayca bir intihal hiss-i kâzibine bağlamış ve bu mutasavver intihale mesnet olmak üzere, makalemiz ile kitabı arasında paralellikler aramağa koyulmuştur. Makale ile kitabı arasında mevcut bariz ayrılıkları aslâ fark etmeksizin, müşterek kaynaklar, özel adlar, yıl ve ay isimleri gibi esasen değişmesine imkân olmıyan bazı benzerlikler "keşf" edince de artık bizi "Aktarmacı yazar", "Zoraki şerik", "Cesur hissedar" v.b. gibi tâbirlerle vasıflandırmakta güçlük çekmemiş, üstelik, kendi kendine hüküm verme hakkını bahşetmenin garip ruh hâleti içinde: "Kafesoğlu emanet eseri kendine göre bir metotla kısaltarak, bozarak aktarmış" (s. 641 - 642), "Karıştırarak, haşviyat ekleyerek, ilk defa tarafımızdan ileri sürülen yeni görüş ve meseleleri aynen naklederek.. kendine mal edeceğini sanmış" (s. 647), "ilmi ahlâk ve mesuliyet duygusundan uzak kalmış" (ayn. yr.), "Anlamadığı mevzuları aktarırken perişanlığa düşmüş" (s. 650), "Bizden aldığı fikirleri sakat ilâvelerle karıştırmış" (s. 653) v.b. demek suretiyle itibarımızı sarsmağa girişmiş, ayrıca, yine kendi kendini salâhiyetli kılarak, bizi "Satıhta kalmak, umumî bilgilerden mahrum bulunmak, toplayıcılıktan ileri gidememek, metot ve tenkid kifayetsizliği içinde bulunmak" v.b. ile itham etmiş (s. 644, 949, 651, 656 v.b.) ve "yakalandığımızı", "aktarmacılığı ifşa eden sağlam deliller verdiğimizizi", "yanaltıcı temlik muamelesi" yaptığımızı iddia etmiştir. Yalnız bir yerde, bizim zengin bibliyografya ile mücehhez geniş ve sarih izahlarımızın ne kendi kitabında, ne de başka bir eserde karşılıklarını bulamadığı Selçuklu devri medeniyet ve kültür hayatına dâir olan uzun bahiste, "Kafesoğlu'nun bugüne kadar anlamadığı mevzulara, Selçuklu devrinin içtimaî, kültürel, iktisadî meselelerine nüfuz etmiş gözükmesi doğrusu *tekâmül kanunlarını aşmakta...*" (s. 648, str. 12) demek zorunda kalmış, bununla beraber, hemen "Makalenin bu kısımları da menşeinin düşündürmektedir" (ayn. yr.) cümlecini karalamaktan da kendini alamamıştır.

Böylece hislerinin tesirinden kurtulamıyarak sevk-i tabiisine boyun eğmiş bir kişi intibamı uyandıran O. Turan'ın ithamlarını yaparken dayandığı bir gerekçe

vardır ki, çok dikkate şâyandır. Filhakika O. Turan, Ansiklopedideki 4 formalık ve iftihara değer "Selçuklular,, maddesini kısa zamanda nasıl yazabildiğimize akıl erdirememektedir: "Bizim *iki yılda* hazırladığımız bir eseri takriben *iki aya* sıkıştırmak" (s. 643), "Tarafımızdan *iki yıl* içinde hazırlanan bir eser karşısında bir makalenin *iki ayda* vücuda gelmesi..." (s. 656 v.d.) ve benzeri sözler bunu gösterir. Mâmafih o, Selçuklu devri medenî hayatı bahsinde de bizim madde ile kendi kitabı arasında paralellikler aramamış değildir. Ancak o, burada, Ansiklopediye gönderdiği müsveddelerde bu bölümün mevcut olmadığına dâir şu kesin ifadesini unutmuş olmalıdır: "Eserin siyasi tarih kısmı (yani s. 27 - 216) Ansiklopedi için hazırlanmış bulunan metnin tam kendisi olup sadece bibliyografya haşiyeye nakledilmiştir" (s. 641, str. 22 v.d.).

Önce belirtelim ki, biz Selçuklular maddesini, iki ayda değil, bir buçuk ayda yazdık (1 ağustos - 15 eylül, 1964). Ansiklopedi'nin faaliyetini durdurmamak için, yıllardan beri üzerinde mesai harcadığımız Selçuklu tarihinin siyasi ve medenî safhalarına dâir binlerce fişimize, notlarımıza ve neşre hazır vaziyette olan "Umumi Türk tarih ve kültürü" adlı iki ciltlik kitabımıza müracaatla, yaz aylarının boğucu sıcaklarında ve bazı geceler sabahlamak suretiyle maddeyi hazırladık. Açıkça itiraf etmek gerekir ki, bu tahammülü güç çalışmayı, normal mühletten 12 ay sonra gönderdiği bir kitap büyüklüğündeki makalesini aynen yayımlamak gayesiyle, zaten daima küçümsemekten zevk aldığı Tahrir Heyetini tazyik yoluna sapan O. Turan'ın, vaktile bu maddeyi kendisine verdirmek için gösterdiğimiz hüsn-ü niyeti kötüye kullanmasının bir kefareti olarak yaptık. Ve başarılı, çünkü bu suretle hem onun bizi muztar duruma sokarak yazısını neşre zorlama planları önlenmiş, hem de Ansiklopedi seviyeli bir madde kazanmış oldu. Sırası gelmişken tekrar edelim ki, eğer Tahrir Heyeti olarak biz o zaman O. Turan'ın makalesinin muhteviyatına vâkif olsaydık, bunun derhal reddini ilmî ve vicdanî bir vazife addederdik ⁶.

III — Hikâyenin içyüzünü, tamamlayıcı mahiyette olarak, böylece açıkladıktan sonra, asıl mevzuumuza geliyoruz. Önce de işaret ettiğimiz gibi, kaynaklarda her gördüğünü "yeni" sanan ve ilk aklına gelen fikri, orijinal buluş ve keşif olarak ileri süren O. Turan, kitabı ile bizim makalemizi satır - satır karşılaştırmış ve yalnız aradaki "benzerliklerin" kendi eserinden aktarıldığını söylemekle iktifa etmemiş, fakat makalemizin belki yirmide biri tutarındaki bu "benzerlikler" dışında kalan bölümlerine de sahip çıkarak bir illüzyonist maharetiyle bütün "Selçuklular" maddesine el koymak teşebbüsünde bulunmuştur. Aşağıdaki kısımda "benzerlikler" bakımından da O. Turan'ın kitabı ile bizim makale arasında bir münasebet mevcut olmadığı görülecek, müşterek kaynakların bile başka - başka açılardan değerlendirildiği, araştırmalar yönünden de büyük farklar bulunduğu, hâdiseleri tefsir,

⁶ Bu müsveddelerin sonradan bir çok ilâvelerle şişirilmesinden meydana gelen "Selçuklular tarihi ve Türk - İslâm medeniyeti" adlı kitap hakkında bk. A. Ateş, *Yabgular meselesi*, Belleten, Temmuz 1965 XXIX/115, s. 517-525; İ. Kafesoğlu, İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, sayı, 20, 1965, s. 171 - 188; A. Ateş, Şarkiyat Mecmuası, VI, İstanbul, 1965, s. 161 - 173; A. Ateş, *Açıklama, Prof. Dr. Osman Turan'ın yazısı münasebetiyle*, Belleten, sayı, 119, s. 65-72).

meseleleri ihata itibariyle aramızda uzlaşması güç ayrılıklar olduğu sarahatle anlaşılacak ve bu te'vili imkânsız gerçeklerdir ki, bizim makaleyi O. Turan'ın kitabından tamamen tefrik eden mahiyet ve keyfiyet damgaları olacaktır. Biz O. Turan'ın tenkid makalesinde "çalındığını" iddia ettiği hususları dikkatle sayarak 46 madde tesbit ettik. Şimdi bunları teker - teker, fakat çok yer almamak için, kısaca cevaplandıracağız. Bu mesâimizin aynı zamanda Selçuklu tarihi meselelerine toplu bir bakış sağlayacağına kaniiz.

1 — S. 643, str. 15 vd. Tetkiklerde *Sancar* şeklinde yazılması âdet haline gelen ünlü Selçuklu sultanının adının Ansiklopedi'de "*Sencer*"e çevrilmesi doğrudan doğruya ilmi endişe mahsulüdür. Bu husus "*Sancar*" maddesinde açıklanmıştır (bk. *İA.*, mad. *Sancar*). Bir itham bahasına da olsa hatâda ısrar ilim telâkkisinin zayıflığını ortaya koyar.

2 — S. 644, str. 1 vd. Bizim ciddi kaynak ve tetkikler yerine muahhar ve kıymetsiz olanları birbirine karıştırarak metot ve tenkid kifâyetsizliği gösterdiğimizize dâir zikredilen M. A. Köymen'in makalesi yeter bir delil olmayıp, aksine bizzat ithamcıyı itham etmeğe yarayan kuvvetli bir vesika hükmündedir. Çünkü, o makalede Selçuklu sultanı Melikşah için muahhar bir eser olarak tavsif edilen '*İkd al-cumân*'ın bahis mevzuu devir bakımından taşıdığı kaynak vasfı tarafımızdan tafsilâtiyle izah edilmiş (bk. İ. Kafesoğlu, *Selçuklu tarihinin meseleleri*, Belleten, XIX, 76, 1955, s. 466 vd) ve adı geçen profesör de bunu kabul etmiştir. İthamcımızın bize karşı yazılan bir tenkidi zikrederken cevabımızı da bildirmesi, kendi tâbiri ile "ilim namusu" icabı idi. Ancak O. Turan'ın bizim cevabî yazımızı gördüğüne pek inanmıyoruz. Aksi takdirde, '*İkd al-cumân*'ın bu hususiyetini fark eder ve bizzat kendi metot ve tenkit kifâyetsizliğinin neticesi olarak, başka kaynaklarımızdan birini iyi tanımadığını ortaya koymak talihsizliğine uğramazdı.

3 — S. 644, str. 12 vd. Oğuz şehirlerinden Yengi-kent'in yeri meselesinde V. V. Barthold'un eserini zikredip, onun sarih olarak verdiği izahatı naklettiğimiz halde (*Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler*, İstanbul, 1927, s. 53; krş. *Madde*, 355b) bir zuhul olmuştur. Fakat bununla O. Turan'ın kitabı arasında bir irtibat kurmak esasen doğru değildir, zira "aktarsaydık" bu hatâya meydan vermemiş olurduk!

4 — S. 644, str. 19 vd. Selçuk'un oğulları ve torunlarının taşıdıkları İnanç, Yınal vb. gibi unvanları O. Turan'ın eserinden faydalanarak öz adlar kabul ettiğimiz ve öyle yazdığımız iddiası tabiatıyla asılsızdır (bk. *Madde*, 357a, ayrıca O. Turan'ın bu fahiş hatası hakkında bk. İ. Kafesoğlu, *Tarih Dergisi*, sayı, 20, s. 175, nr. 14). Bunları öz ad zannedenler, O. Turan gibi, Selçuklu idarî ve siyasî teşkilâtını iyi bilmiyenlerdir.

5 — S. 644, str. 24 vd. Selçuk'un, 5 değil, 4 oğlu olmuştur. O. Turan'ın 5. evlât olarak takdim ettiği Yunus ismi, 4 oğuldan biri olan Yusuf'un adının muahhar bir kaynakta yanlış istinsah edilmesi yüzünden ortaya çıkmıştır (tafsilât için bk. İ. Kafesoğlu, *Selçuk'un oğulları ve torunları*, TM, XIII, 1958, s. 117 - 130; krş. *Madde* 357a). *Er-Sığun* ise, hakikatte mevcut olmayan bu Yunus'un değil, Yusuf'un oğlu ve meşhur İbrahim Yınal'ın kardeşidir (TM, *ayn. esr.* s. 129).

6 — S. S. 644, str. 27 vd. *Er - Sığun* veya *Er - Sığın* bu Selçuklu şehzadesinin kaynaklarda çok farklı şekillerde zaptedilmiş olan adının okunuşuna dair bizim tekliflerimizden ibarettir. 1956'da Ansiklopedi'ye yazdığımız "*Malazgirt muharebesi*"

makalesinde bu ad, bir tertip hatâsı olarak, Er-Sağun şeklinde çıkmıştı (bk. İA, mad. *Malazgirt*), fakat derhal, yaptığımız ayrı - basımda bu hatâyı düzelttik (*Malazgirt meydan muharebesi*, İA, 72. sayıdan ayrı - basım, İstanbul, 1956, s. 6). Araştırmaların farkında olmadığı için ilk defa “keşif” de bulunmak marazından kurtulamayan O. Turan’ın İA’daki bu yanlış görmemesini memnurlukla karşılamak lâzımdır, zira yine “aktarmalardan”, “gizli tashihlerden” bahsedeceği muhakkaktı.

7 — S. 644, str. 31 vd. Sır-derya kıyılarında eski Oğuz şehirlerinin mevcut olduğu hususu, O. Turan’ın zannettiği gibi, kendinin yeni buluşlarından değil, evvelden mâlûm tarihî bilgilerdendir (bk. Barthold, *Derler*, s. 53; O. Pritsak, *Der Untergang des Reiches des oguzischen Yabgu*, Köprülü Arm., 1953, s. 399 vd.).

8 — S. 645, str. 9. “Selçuk” adının telâffuzu hakkında verdiğimiz bibliyografya O. Turan’inkinden daha zengin, daha derli-toplu ve ilmî izahımız daha kuvvetli ve vâzihtr (bk. *Madde*, 353a - b). O. Turan’ın “Kafesoğlu son vardığımız hükmü benimsemekten kaçınmış” diyerek, kendi eseri ile bir bağlantı tesisine çalışması ancak bir kuruntu olabilir. Esasen onun “Selçuk” adının telâffuzu hakkındaki “görüşü” de doğru sayılmaz. Bu adın Arap harfleri ile imlâsı ilk hecesinin *Sal-değil*, *Sel-* olduğunu göstermeğe kâfidir (krş. *Sencer* adı, ayrıca bk. A. Ateş, *Şarkiyat Mecm.*, VI, 1965 s. 164 vd.).

9 — S. 645, str. 17 vd. Selçukluların Mâverâünnehir’e gelişlerinin hikâyesi makalemizde açıklanmıştır (*Madde*, 360a). Burada müteber olan şüphesiz Barthold’un kitabı değil, XI. asır müellifi Al-‘Utbi’nin eseridir.

10 — S. 645, str. 29 vd. Selçuklulardan önce Ermeniyeye Horasan’dan bazı gönüllülerin geldiğine dair zikrettiğimiz müellifler (İbn Findik, İbn al-Aşîr) ötekiler ölçüsünde sağlam ve müteberdirler. Bilhassa İbn al-Aşîr’in *Al-Kamil*’i ilim dünyasında en inanılır kaynakların başında gelir. Aksi bir iddiada bulunmak için bu iki kaynağı cerhetmek gerekirdi. Bu vesile ile bizim 14 yıl evvelki bir tetkikimizin ileri sürülmesi insana sadece bir tebessüm ilham edebilir.

11 — S. 646, str. 3 vd. Selçuklularla ilgili kaynaklarda geçen *Nâvaki* kelimesinin yanına, İstanbul’daki bir konuşmadan mülhem olarak⁷, sorgu işaretli olmak üzere “*Yabgulu*” kelimesini kaydetmiştik. O. Turan’ın “aktarma” saydığı bu *Nâvaki* = *Yabgulu* ayniliğine itimad edemeyişimizin isabeti anlaşıldı. Filhakika onun kitabında “ilmî bir keşif” ciddiyeti içinde uzun uzadıya izaha çalışılan bu hususun asılsızlığı, yani iddianın O. Turan tarafından eski metinlerin yanlış okunması neticesi olduğu meydana çıkarıldı (bk. A. Ateş, *Yabgulular meselesi*, Belleten, sayı, 115, s. 517 - 525).

12 — S. 646, str. 10 vd. Er-Sığun’un Erdem ile birlikte Kazvîn’de Alp Arslan adına hutbe okuttukları kaynağımız İbn al-Aşîr’de kayıtlıdır (*al-Kâmil*, Kahire, 1357, VIII, s. 95, 455 yılı vekayii). Ve tabii bizim makalemizde, O. Turan’ın kaydettiği “Kazvîn Beyi” gibi izaha muhtaç garip ifadeler mevcut değildir.

13 — S. 646, str. 16 vd. Çağrı Bey’in Doğu Anadolu akını münasebetiyle, makalemizde zikredilen ikinci tarihin (1018) Selçuklu kuvvetlerinin Van gölü

⁷ Bu konuşma İstanbul’da Edebiyat Fakültesindeki odamda Ord. Prof. Z. V. Togan ile Doç. Dr. Ali Sevim’in yanında cereyan etmişti (takriben, Ağustos, 1964).

havalisinde görüldükleri yıl olduğu tasrih edilmiştir (bk. *Madde*, 358b). Gerçek mâhiyeti ve tarihî mânası etrafılı şekilde önce tarafımızdan açıklanan bu mühim hâdiseyi O. Turan'ın "*Bize göre..*" kaydıyle benimsemeğe kalkışması üzerine de dikkati çekmek faydadan hâli olmasa gerektir.

14 — *S. 646, str. 22 vd.* O. Turan kendi "keşif"lerinden biri addettiği *Baran* adını iyi anlamamıştır. Bu kelime özd değil, "koyun" mânasında, bir Türk oymağının adıdır (İ. Kafesoğlu, *Tarih Dergisi*, sayı, 20, s. 174, nr. 10).

15 — *S. 646, str. 33 vd.* Selçukluların Hasan-kale önlerinde kazandıkları zaferden ilk defa bahsettiğini iddia eden O. Turan şüphesiz yanılıyor. İbrahim Yınal'ın buradaki savaşları dolayısıyla Pasin'ler ve Hasan-kale adları, çok önce, 1944'de, M. H. Yınanç tarafından zikredilmiştir (bk. *Selçuklular devri, I, Anadolu'nun fethi*, İstanbul 1944, s. 44 vd). M. H. Yınanç'ın *Kapetre* diye gösterdiği savaş mahallinin adını *Kaputru* olarak düzelten V. Minorsky, 1953'de, bir sorgu işareti ile de olsa, ilk defa bu muharebenin tarihini (18 eylül, 1048) kaydetmiştir (V. Minorsky, *Studies in Caucasian History*, 1953 s. 61, n. 2. Krş. *Madde*, 355a - b, ayrıca bk. *Tarih Dergisi*, sayı, 20, s. 175, n. 15). Bizim "Hasan-kale zaferi" diye değil, "*Pasinler Zaferi*" olarak yazmış bulunduğumuz bu savaş hakkında ilim adamlarının himmetlerini, mutlaka "keşif" yapmış görünmek hevesiyle esrarengiz bir hava içinde örtme gayreti hakikatleri gizlemeğe elbette kâfi gelmemektedir.

16 — *S. 646, str. 37 vd.* 1953'de yayınlanan "*Sultan Melikşah..*" adlı kitabımızda Alp Arslan'ın Melikşah'ı veliahd tayin etmesine dâir geniş tafsilât mevcut olduğu gibi, diğer şehzâdelerin buldukları yerler de gösterilmiş (İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşah devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul, 1953, s. 9 - 17, s. 16, n. 16), ayrıca bunların Sultan Melikşah zamanındaki durumları sırası geldikçe nakledilmiştir.

17 — *S. 647, str. 6 vd.* Sultan Alp Arslan'ın Ani'yi fethi ile ilgili olarak, eserindeki "fetihnâme" kelimesini "beyannâme" kelimesi ile değiştirdiğimizi düşüncesizce iddia eden O. Turan'a hatırlatalım ki, makalemizde hem "fetihnâmeler", hem de "beyannâme" sarahaten kaydedilmiştir (bk. *Madde*, 368b). Fetihnâmeler sultan tarafından yazılmış, beyannâmeyi de Halife "neşr" etmiştir (M. H. Yınanç, *Anadolu'nun fethi*, s. 95). O. Turan, kitabında basit bir "mektup" kelimesi ile geçiştirdiği Halife'nin yazısının, hâdisenin ehemmiyeti ile mütenasip olarak, M. H. Yınanç'ın tahmini veçhile, "beyannâme" mâhiyetini taşıdığını takdirde gecikmiştir.

18 — *S. 647, str. 9 vd.* Irak Selçuklu sultanı Mas'ud ile Halife arasındaki muharebe, kaynağımızın elimizde bulunan tercümesinden verilmiştir ve doğrudur. Ancak bir "Abd al-Callî Kazvîni'nin eserini görmedik.

19 — *S. 647, str. 14 vd.* Selçuklular devrinde Gürcü - Kıpçak münasebetleri bahsinde ana eserimiz olan Brosset'nin kaynak mâhiyetindeki kitabı İstanbul Belediye Kütüphanesinde. Fakat buradaki mâlûmat, O. Turan'ın "keşif"inden çok evvel, 1953'de, sayın F. Kırzioğlu tarafından nakledilmiş bulunuyordu (Kırzioğlu M. Fahrettin, *Kars tarihi, I*, İstanbul, 1953, s. 373 - 376). O. Turan'ın kendinden önce bu hususta mesaf harcamış olan bir tetkikçiye gölgede bırakarak, onun çalışmalarına, kendi ifadesiyle "yanıltıcı bir temlik muamelesi" yapmaması ilmin ciddiyeti icabı idi.

20 — S. 647, str. 20 vd. Türkiye Selçuklularının kuruluşu meselesinde O. Turan'ın "ilim ahlâkı" vb. den bahis ile verdiği hükümler onun bu tenkid yazısında dikkat çeken noktalardan biridir. Önce, hem "intihal" iddiasında bulunuyor, hem de "başkasını tercih ettiğimizi" söylüyor. İkincisi, O. Turan'ın Anadolu Selçuklularının kuruluşunda "*ilk defa ortaya koyduğu gerçek*" yanlıştır. Yıllardan beri üzerinde çalıştığı bu bahsi dahi kavramakta güçlük çekmesi karşısında üzülmemek elden gelmez. M. H. Yınanç'ın pek değerli malzeme ve bilgi verdiği ve makalemizde normal seyri içinde naklettığımız bu mevzu tarafımızdan ayrıca etraflı olarak izah edilmiştir (Tarih Dergisi, sayı, 20, s. 182 vd.).

21 — S. 647, str. 26 vdd. Anadolu Selçuklu sultanı Mas'ud I hakkında monografik mâhiyette bir tetkik mevcut olmadığı gibi, Dânişmend-Oğulları bahsi de, şiddetli münakaşalara vesile olmuş, oldukça karışık bir mesele halindedir. Biz makalemizde, hatâ ve sevabı daha ziyade madde yazarlarına râci olmak üzere, İA'daki maddelerden faydalandık. Fakat burada calib-i dikkat olan nokta, O. Turan'ın bizi mâhiyetini pek anlayamadığımız bir "imtihan"a dâvet etmesidir. Eğer maksat, tarihî kaynakları değerlendirmek ise, bu hususta kendisinin son eseri en iyi miyar olacak durumdadır. Eğer meselâ, Selçuklu tarihi gibi çok geniş ve şü-müllü, fakat umumî heyeti ile bir bütün teşkil eden bir mevzuda karşılaşmak murad ediliyorsa, zaten biz eserlerimizle mantık, iz'an ve insaf sahiplerinin gözü önünde meydan-ı imtihanda bulunuyoruz. En doğru hükmü onlar verecek ve hiç şüphesiz insan denilen varlığın en mümtaz melekelerinden biri olan sağduyuyu iptal etmek mümkün olmayacaktır.

22 — S. 648, str. 11 vd. Selçuklu devri medeniyeti münasebetile bizim Ansiklopedide iki forma tutan ve idarî, askerî, malî, adlî, kültürel teşkilâtı ile birlikte devrin hukukî, içtimai, iktisadî, ticarî ve ilmi, edebî, dinî veçhesini tereddütlere mahal bırakmıyacak şekilde açıklayan ve bütün bunları bir ansiklopedi maddesinin gerektirdiği müvazene içinde aksettiren yazımız karşısında şaşırın ve bu bahislerle kendi eseri arasında herhangi bir paralellik göstermenin güçlüğüne kavrayan O. Turan "*Tekâmül kanunlarını aşmak*"tan bahsetmiştir ki, bu, hakkı ketm edememekten doğan sıkıntının ifadesidir. Bilumum kaynakları ve tetkikleri yerli-yerinde gösterdiğimiz halde "haşşiyat ve asılsız bibliyografya ile doldurulmuş" diyerek işin içinden sıyrılmak istemesi, aynı aczin bizzat kendisince itirafından başka bir şey değildir. Mesele bu kadar basit ise, böyle bir bahsi aynı kalitede yazması, şimdi dahi, O. Turan'a teklif edilebilir.

23 — S. 648, str. 27 vd. Türklerde cihan hâkimiyeti mefkûresi hakkında bermütad "yeni fikir ve görüşler" ileri sürdüğünü zanneden O. Turan'ın, bizim bu meselenin farkında bile olmadığımız hükmünü pek safdilâne bulduğumuzu ve "*Sultan Melikşah..*" kitabında cihan hâkimiyeti fikrine yer vermediğimiz mütalâasını da derhal tekip etmek mecburiyetinde olduğumuzu belirtmeliyiz. Biz 1953'de basılan kitabımızda Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'da böyle bir telâkkinin mevcut olduğunu belirtmiş idik (bk. *Sultan Melikşah..* s. 101, 116). Maddede tarafımızdan Yavuz Sultan Selim'in bilhassa zikredilmesi, bu Osmanlı padişahının Piri Reis'in haritası karşısında söylediği rivayet olunan meşhur sözü (bk. A. A. Adıvar, *Osmanlı Türklerinde ilim*, İstanbul, 1943, s. 58, n. 1) bu fikir için tipik saymamız dolayısıyla idi. İlâve olarak işaret edelim ki, Türklerde cihan hâkimiyeti bahsinde

yine de O. Turan ile birleşmeyeceğimiz hususlar mevcuttur. O bu düşünceyi “Ortaçağ Türkleri” (tâbir kendisininidir) ne inhisar ettirmekte iken, biz tarihi gerçeklere uygun olarak bunun bütün Türk tarihinde umumî olduğu kanaatindeyiz (bk. *Madde*, 392a, ayrıca bk. *Tarih Dergisi*, sayı, 20, s. 178 vd., 183).

24 — *S. 649, str. 3 vd.* Cihan hâkimiyeti mevzuunda Sultan Sencer’in fikirleri, maddede gösterildiği gibi, daha önce, 1954’de, M. A. Köymen tarafından kaydedilmiştir (M. A. Köymen, *Büyük Selçuklu imparatorluğu II*, 1954, s. 219, 222). Bu bahsi kitabından “aktardığımızı” iddia eden O. Turan’ın M. A. Köymen’in kaydından haberi yok idi ise, kendisinin ciddi bir tetkikçi olmadığı, bildiği halde gizlemiş ise, “ilim ahlâkı” bakımından kifayetsiz bulunduğu teslim olunur.

25 — *S. 649, str. 5 vd.* Selçuklu veziri Nizâm al-Mulk’un sözlerini eski Türk hâkimiyet telâkkisinin in’ikâsı sayan O. Turan anlaşıyor ki, İran sahasında mer’î olan islâm hâkimiyet telâkkisi ile Türk devlet an’anesini ve hâkimiyet telâkkisini birbirinden ayıramıyacak durumdadır. Biz aradaki mühim farkı maddede bir nebze açıklamıştık (*Madde*, 387a - b, 397a, ayrıca bk. *Tarih Dergisi*, sayı, 20, s. 178).

26 — *S. 649, str. 12 vd.* Burada kendi müsveddelerinden bahis başlıklarını bile “aktardığımızı” iddiasının asılsızlığı, kitabında gösterilen sahifelerin Ansiklopedi bürosuna gönderdiği müsveddeler arasında bulunmadığından bellidir. Selçuklu devrinde kadınların ve Atabey’lerin rolleri hususunda her iki eser arasındaki farklar basit bir karşılaştırma ile tesbit edilebilir.

27 — *S. 649, str. 26 vd.* O. Turan’ın iyice nüfuz edemiyerek Selçuklu Türk bünyesine yapıştırmağa kalktığı “*feodal siyasî bünye*” meselesi muhakmeden uzak, gerçeklere aykırı bir spekülasyon mâhiyetindedir. Maddemizde belirttiğimiz bu husus ayrıca onun kitabı hakkındaki tenkid yazılarımızda izah edilmiştir (*Madde*, 387b, *Tarih Dergisi*, sayı, 20 s. 179 - 181, A. Ateş, *Şarkiyat Mec.* VI, s. 166).

28 — *S. 650, str. 1 vd.* O. Turan’ın eserinden “iktibas” ettiğimizi zannettiği Selçuklu şehzadesi İbrahim Yınal’ın Nişâpûr’da söylediği sözler, vaktile, 1957 de, M. A. Köymen tarafından bütün tafsilâtı ile nakledilmişti (*Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun kuruluşu II*, DTCF Dergisi, XV - 4, 1957, s. 95 vd.). O. Turan’ın gizlemesine veya farkında olmamasına mukabil, biz maddemizde, kaynağımız yanında, M. A. Köymen’in bu mesaisini de değerlendirmekle üzerimize düşen hakşinaslığı gösterdik kanaatindeyiz.

29 — *S. 650, str. 4 vd.* Türklerdeki *toy*, *hıvân-ı yağmâ* vb. hususlar ayrıca menşe’lerinin zikrine lüzum olmayacak kadar umumî meselelerdir. Bunlar maddemizde zengin bibliyografya ile mükemmel bir tarzda yazılmıştır. Esasen 1953’de neşredilen “*Sultan Melikşah..*” kitabımızda bu hususları, alâkası ölçüsünde, belirtmiştik (*Sultan Melikşah..*, s. 137 ve n. 3).

30 — *S. 650, str. 19 vd.* Umumiyetle kültür meselelerinde bocalayan O. Turan, lâiklik ile dinî musamahayı birbirine karıştırmış, böylece Türk tarihinde lâiklik anlayışı bahsinde de doğru yolu bulamamış, bu düşüncenin Selçuklulara Buvayhî’lerden intikal ettiğini zannedecek kadar meselenin dışında kalmıştır (krş. *Madde*, 391a, ayrıca bk. *Tarih Dergisi*, sayı, 20, s. 183). Bu sebeple Anadolu Selçuklu devletinin kuruluşunda bir çıkmaza saplanmıştı (bk. *Tarih Dergisi*, sayı, 20, s. 182 vd.). Tabii, yazılı kanunlar halinde değil, fakat bir Türk örfü olarak eskiden beri devam

edegelen bu telâkkinin mevcudiyeti ilk defa Barthold tarafından ortaya konmuş idi (bk. *Sultan Melikşah...*, s. 153, n. 42).

31 — *S. 650, str. 30 vd.* Gayr-i müslimlere karşı “pederâne tutum” a sahip olan Selçuklu sultanlarının müslümanlara karşı başka türlü davranamayacağını kayda lüzum var mıdır ?

32 — *S. 650, str. 36 vd.* Selçukluların Anadolu’ya Türkmen sevk ve iskânını maddemizde Selçuklu devlet siyasetinin bir ana çizgisi olarak çok iyi belirttiğimize kaniiz (*Madde, 392b - 396b*, ayrıca, *Tarih Dergisi, s. 180 vd.*). Bu bahsin O. Turan’ın kitabı ile ilgisi olamayacağı meseleyi kavrayış ve arz edişimizden de anlaşılır. Biz bu Türkmen sevk ve iskân meselesinin sebebini ve Türk tarihi bakımından büyük ehemmiyetini daha 1956’da Ansiklopedi’ye yazdığımız “*Malazgirt muharebesi*” maddesinde belirtmiştik (bk. İA, mad. *Malazgirt*). Burada sahife numaralarının değişik olmasından bahseden O. Turan’ın bizzat kendinin bir “yanıltma” usulünü ifşa ettiği görülmektedir. Bu gibi durumlar ancak kendisine karşı güveni sarsmağa yarar. O. Turan’ın faydalandığı eserlerin sahife numaralarını doğru verip vermediği bilinmiyorsa da, makalelerinde gerektiği ölçüde ve gerektiği yerde bibliyografya zikretmediği muhakkaktır. Bilhassa Ansiklopedi makalelerinde görülen bu husus, kontrolü zorlaştırdığı için, usul bakımından makbul değildir.

33 — *S. 651, str. 14 vd.* Selçuklular zamanında Anadolu’ya yabancı kaynaklarda “*Turkia*” (Türkiye) denilmesi O. Turan’ın emsali kesir olan “keşif”lerinden çok önceleri tetkiklere intikal etmişti. Hattâ bunun 200 yıldan fazla bir mazisi vardır (meselâ, De Guignes, türkçe terc. H. Cahid, *Türklerin... tarih-i umumisi*, 1924, IV, s. 9. Bu eser 1756 - 1758’de yazılmıştır). Gy. Moravcsik’in âbidevi eseri bir kaynak bibliyografyası olup, kompilasyon değildir (*Byzantinoturcica*, Bp. II, 1943, s. 269 da Bizans kaynaklarında, Anadolu dahil, hangi kıt’aların “*Turkia*” diye anıldığı sırasıyla gösterilmiştir).

34 — *S. 651, str. 21 vd.* İthamcımızın “keşfettiğini” ileri sürdüğü hususlardan biri de halife - sultanlar mücadelesidir. Bu gibi mevzularda bir amatör tarihçi hüviyeti ile karşımıza çıkan O. Turan’a, Selçuklu tarihinde halifelerle sultanların mücadelelerini bizde “mesele” olarak vaz’ eden tarihçinin M. A. Köymen olduğunu hatırlatalım (bk. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi II*, 1954, s. 91-113, 255-300). Sonra, aynı mücadelenin Harezmsahlar ile ilgili kısımları tarafımızdan işlenmiş, (İ. Kafesoğlu, *Harezmsahlar devleti tarihi*, Ankara, 1956, indeks), maddemizde ise, mevcut bilgi Irak Selçukluları çerçevesinde diğer kaynaklarla takviye edilmiştir.

35 — *S. 651, str. 25 vd.* Makalemizin her satırından kendine bir hisse ayırmak itiyadında olan O. Turan, Selçuklu maliyesinin bugünkü değerinin tahmini hususunda bir “benzerlik” fark edince, tarih metodunda “Ölçüler bilgisi”nin böyle tahminler yapmağı şart koşmasından habersiz olarak, kendisi için yani bir istinat noktası keşfettiğine kanaat getirmiştir. O. Turan’ın, varsa, bizim değer tahmini hatasını düzeltmeğe çalışması daha müsbet bir iş olurdu.

36 — *S. 652, str. 4 vd.* “Kafesoglu, Kirman Selçuklu hükümdarı Kavurd’un *para siyasetine* dâir kayıtlarımızı da *bize bırakmamıştır*” diyen O. Turan’ın kitabında bu “para siyaseti” hakkındaki izahatı yalnız 6 kelimeden ibarettir! Burada da bir “aktarmadan” bahsederken bu husustaki neşriyatı bilmediğini ikrar etmiştir. Çünkü biz daha 1953 senesinde Ansiklopedi’ye yazdığımız “*Kavurd*” maddesinde,

bu hükümdarın bilâhare “*Nağd-i Kāvurdî*” diye şöhret bulan parasının kıymetini de belirtmiş ve kaynağımızı da bildirmiştik (bk. İA, mad. *Kāvurd*). Bu vesile ile O. Turan’ın iki buçuk sahife ile hülâsa ettiği (!) Kirman Selçukluları tarihi hakkında hiç bir kaynak ve araştırma zikredemediğini kaydedelim. Keza, bir buçuk sahife içinde geçiştirdiği Suriye Selçukluları bahsinde de, *Eİ*’nin iki kifayetsiz maddesi dışında, bibliyografya göstermek zahmetine katlanmamış veya böyle bir zahmet onun hesabına pek kolay olmamıştır. Bütün bunları O. Turan’ın iki yıl çalıştıktan sonra dahi Selçuklu tarihini ihata edemeyişinin delilleri saymak mümkündür.

37 — *S. 652, str. 7 vd.* Biz yalnız Kılıç Arslan II devrini değil, Anadolu Selçukluları ile ilgili diğer hususları da İA’daki maddelerden iktibas ettik (makalemizin siyasi tarih kısmına bk.). “*Efsanevi zenginlik*”, *heykel* (s. 653, str. 4), *sığorta* (s. 654, str. 1 vd.), *çerge* (s. 654, str. 10 vd). meseleleri oradan nakledilmiştir. Yukarıda bir münasebetle söylediğimiz gibi, bunda hatâ ve sevabın maddenin yazarına ait olacağı tabiidir.

38 — *S. 652, str. 19 vd.* O. Turan’ın tarih metodu bakımından kifayetsiz durumunu ortaya koyan (ki, usulsüz ilim olmaz) delillerden biri de, meskûkât hakkında burada ileri sürdüğü fikirlerdir. Halbuki meskûkât tarih kaynakları içinde en sağlam malzeme kabul edilir, zira tahrif ve tağyir edilme ihtimali yoktur. “İflâs eden bir yanılma gayreti”inden bahseden O. Turan’ın meskûkât araştırmalarını kendisince mâlûm sayması ise, ancak onun hudutsuz pervasızlığına bir örnek teşkil eder. O, Kılıç Arslan II’nin gümüş para bastırıldığını yazmıştı (bk. madde, *Kılıç Arslan II, İA*). Biz makalemizde bu hatâyâ dokunmak aklımızdan bile geçmeksizin, bu sultanın altın para kestirdiğini, bibliyografya göstererek, tebarüz ettirdik. Bir devletin iktisadî hayatında gümüş para ile altın para arasında fark gözetmiyenlerin tarihçi olma iddiaları şüphe ile karşılanmak gerekir.

39 — *S. 652, str. 25 vd.* Biz Ansiklopedi’deki “*Selçuklular*” maddesinde “Anadolunun mânevî ve ruhî vasfını ortaya koyduğumuz” kanaatini beslemekte devam ediyoruz ve Muhyî’l-dîn İbn al-‘Arabi, Mavlânâ Calâl al-dîn, Baba İshâk dahil ve yalnız Anadolu’nun değil, fakat Selçuklu devri İran, Irak, Suriye, Azerbaycan, Orta Asya vb. Türk ülkelerinin “mânevî ve ruhî vasıfları”nı zengin bibliyografya ışığında vâzihan arzettiğimizi tekrarlıyoruz. Anadolu’da Selçuklu devri kültür bahsini kitabında “hazır” bulduğumuzu iddia eden O. Turan’ın, Selçuklu medeniyeti gibi çok geniş karihaya ihtiyaç gösteren bir mevzua girmesi bir yana, bizim musiki bahsinde zikrettiğimiz eserlerin makalemizle alâkalı yerini bile tâyin edememesi elbette dikkatten kaçacak hususlardan olamaz.

40 — *S. 653, str. 8 vd.* Sultan Melikşah’ın İsfahan’da yaptırdığı camiinin adının doğru şekli, Mescid-i cum’a değil, *Mescid-i câmi*’dir (bk. A. Ateş, Belleten, sayı 119, s. 71 v.d.). Selçuklu devri san’atı hakkında verdiğimiz bibliyografya ile geniş, aynı zamanda derli-toplu malûmatı tenkit etmek, kültür meselelerinde amatörlük seviyesini aşamamış tarihçilerin harcı değildir.

41 — *S. 653, str. 13 vd.* Selçuklular devrinde Anadolu’ya “Türkiye” denildiği malûm iken “Türkiye Selçukluları” tâbirine tesahüp eden O. Turan’ın Ansiklopedi’ye gönderdiği müsveddeler üzerindeki notların bize âit olduğunda hâlâ ısrar etmesi, izahı iktidarımız dışında bir ruh hâletinin ifadesidir. Eğer biz müsveddeleri

okuyarak notlar koysaydık, bu notların “*Bu makale Ansiklopedi’ye giremez*” şeklinde olacağına şüphe yoktu.

42 — *S. 653, str. 21 vd.* O. Turan’ın “kendisi ile birlikte ve aynı zamanda” meydana çıkardığımızı iddia ettiği, Selçuklu devrine ait, zâyî eserlerden *Sencer-name*, *Siyar-i futûh-i Sultân Sencer*, ve *Kitâb-ı mafâhîr-i Atrâk* adlı eserlerin zikredildikleri kaynakları sıralıyalım: *Sencer-nâme*, *Tarih-i Tabaristan* II, nşr. ‘A. İkbâl, s. 54; *Kitâb-ı mafâhîr-i Atrâk*, İbn Findîk, *Tarih-i Bayhak*, neşr. A. Bahmanyâr, 1317 ş. s. 241; *Siyar-i futûh-i Sultân Sencer*, *Mucmal al-tavârih va’l-kışaş*, nşr. M. Bahâr, 1318ş. s. 412; M. M. Kâzvinî, *Bîst Makâla* II, 1332 ş. s. 231)⁸.

43 — *S. 653, str. 27 vd.* O. Turan’ın ilk defa ileri sürdüğünü zannettiği Selçuklu devrinin medeniyet tarihi bakımından ehemmiyeti mevzuu yarım asra yakın bir zamandan beri işlenmekte olan başlıca bahislerden biridir ve oldukça zengin bir literatüre mâliktir. Bu gibi mevzularla yeni alâkalandığı için O. Turan tabiatıyla bizim makalemizde bildirdiğimiz araştırmalardan haberdar olamamıştır (bk. *Madde, 412b - 413a-b*, ayrıca, *Tarih Dergisi*, sayı 20, s. 177; İ. Kafesoğlu, *Ortaçağ Türk - İslâm dünyasında ilim ve garbe tesirleri*, *Türk Yurdu*, II - 8, 1960, s. 17 - 21).

44 — *S. 654, str. 29 vd.* Türk tarih ve kültürü ile meşgul olup da Câhîz’i bilmemek elbette mümkün değildir. Câhîz’in maddede zikrettiğimiz kayıtlarını eserinde nakleden C. E. Bosworth da bu Arap müellifini iyi tanımaktadır. O. Turan’ın bu, defa da bu Edinburgh’lu tetkikçiye “aktarmacı” diye hücum etmesi beklenir ki, bu zaten baştan-başa komedi olan tenkid yazısına tam uygun düşen bir sahne olurdu.

45 — *S. 655, str. 1 vd.* Biz niçin İbn al-Aşîr’in kitabını zikrederken, cilt ve sahife numaralarını değil de yılları göstermişiz? O. Turan’ın kuvvetli(!) suçlamalarından biri de budur. İzah edelim: *Al-Kâmil*’in çeşitli tabıları vardır ve bunların hepsi de herkesin elinde bulunmayabilir. Böylece, yalnız sahife numarası kontrol imkânlarını güçleştirir. Biz yazımızın her cihetçe kolay tâkip edilebilmesini sağlamak maksadıyla eskidenberi hâdiselerin geçtiği yılları göstermeği tercih etmekteyiz. Bir çok araştırmalarda ve kaynak neşirlerinde de böyle yapılmaktadır.

46 — *S. 655, str. 13 vd.* “Selçuklu tarihinin karanlık kalan ve uzun tetkik isteyen devirleri” için biz dâima M. A. Köymen’in araştırmalarına itibar ederiz. Çünkü o vâzih yazan ve kontrol yolunu açık tutan bir tetkikçidir. Oğuzların dini meselesinde maddemizde gerekli izahlar yapılmış ve değeri olan bibliyografyaya yer verilmiştir.

Netice :

Buraya kadar O. Turan’ın “ilim namusu” ve “ilim ahlâkı” (tâbirler kendisininindir) ni pervasızca tecavüz eden iddialarını cevaplandırmış oluyoruz. Son olarak esefle bildirelim ki, mütehasısı olduğunu ilân ettiğini devrin adını bile doğru yazamayan (meselâ *Selçuk* devleti, s. 640, str. 9; *Selçuk* sultanı, s. 643, str. 17; *Selçuk* tarihi, s. 644, str. 10, s. 645, str. 33; *Selçuk* kervansarayları, s. 653, str. 17 vb. Buralarda ilk kelime hep *Selçuklu* olacaktır), üstelik bizim türkçemizin perişan (!) olduğunu söyleyen (meselâ, s. 651, str. 13) O. Turan’ın şimdiye kadar yapılan tetkikat ve neşriyatın farkında olmıyarak, “karanlıklarda kaldığını” zannettiği Selçuklu

⁸ Selçuklu devrine âit olup halen elde bulunmayan eserler bunlardan ibaret değildir. Fakat biz hepsini maddede saymağa lüzum görmedik.

tarihini, kitabındaki ve bu ithamnâmesindeki “yeni görüş, yeni fikir ve keşifleri” ile, siyasi tarih yönünden olduğu kadar, kültür tarihi yönünden de karma-karışık bir hale getirdiğini kaydetmek mecburiyetindeyiz. Biz O. Turan’ın makalemize intihal malzemesi sağladığı iddia olunan eserine tahsis ettiğimiz yazımızda bu mütehasşısın (!) hâdiseleri doğru-dürüst tâkip edemediğini ve mânalandıramadığını, Selçuklu devletinin teşkilât ve bünyesini kavrayamadığını, bunlarla birlikte, koyu bir islâmcı kafa ile çalıştığı için vakıaları yanlış tefsir ettiğini, hele kaynak ve araştırma bilgisinin hayret uyandıracak derecede zayıf olduğunu madde zikrederek, pasaj naklederek, mukayeseler yaparak gösterdik⁹. Sayın Prof. A. Ateş de aynı eserin Arap ve Fars filolojisi bakımından hiç bir değer taşımadığını ve hatâlı istidlâllere yol açtığını delilleri ile isbat etti¹⁰. Böylece, gerek zikrettiğimiz bu yazılar, gerek şu cevabî yazımız göstermiştir ki, yüksek tarihçilik kabiliyeti kendinden menkul şöhretli mütehasşısımız, bizim yıllardan beri fasılasız devam eden çalışmalarımızın hâsılası olarak İslâm Ansiklopedisine yazdığımız “*Selçuklular*” maddesini gasp etmeğe aslâ muktedir olamayacaktır.

⁹ Bk. Yukarıda not, 6.

¹⁰ Bk. Yukarıda not, 6.

